
POLITICA ÎMPĂRATULUI FLAVIUS VALENS LA DUNĂREA DE JOS 364-370. PIERDEREA DACIEI SUDICE

Vasile Mărculeț

Urmașii lui Constantin cel Mare, în primul rând succesorii săi direcți din dinastia Constantiniană, au continuat politica fostului împărat la Dunărea de Jos. O politică similară a fost încercată, de altfel, în măsura în care împrejurările au făcut-o posibilă și de ceilalți urmași ai săi, împărații din dinastiile Valentiniană și Theodosiană, până la sfârșitul secolului al IV-lea. Împrejurările externe mult mai vitrege, dar și situația internă a Imperiului Romano-Bizantin sau calitățile personale ale împăraților și-au pus amprenta asupra rezultatelor acesteia. Divizarea imperiului între urmașii lui Constantin cel Mare, situație perpetuată lungi perioade de timp (337-353; 364-394), a făcut ca apărarea frontierei Dunării de Jos să cadă cu precădere în sarcina împăraților din *pars Orientis*.

Perioada de pace relativă de la Dunărea de Jos și *statu-quo*-ul politico-teritorial impuse prin *foedus*-ul din 332 au rămas în vigoare până la stingerea dinastiei Constantinieni (363). Situația avea să se deterioreze dramatic, pe fondul instabilității interne din Imperiul Romano-Bizantin, la începutul domniei împăratului din *pars Orientis*, Flavius Valens (364-378). Cu potențialul militar refăcut după dezastrul din 332, vizigoții, considerându-se dezlegați de obligațiile asumate prin *foedus*-ul din același an, se pregăteau să reia incursiunile de pradă în provinciile sud-dunărene ale imperiului.

În lumina informațiilor de care dispunem, suntem în măsură să afirmăm că, exceptând linia de fortificații de pe malul stâng al Dunării de Jos, odată cu preluarea inițiativei militare de către vizigoți și cu trecerea acestora la ofensivă, imperiul pierduse *de facto* controlul asupra celei mai mari părți a Daciei sudice, recucerite de Constantin cel Mare între 324 și 328. Credem că nu greșim datând momentul în 363, odată cu declanșarea de către Julianus a marii sale campanii împotriva Persiei, când situația imperiului în Europa a trecut în plan secundar. Un pasaj din istoria retorii Eunapios din Sardes (secolul IV), care con-

semnează că într-o scrisoare Julianus ar fi afirmat că „sciții (vizigoții, n.n.) sunt acum liniștiți, dar poate nu vor sta fără să se agite”, permite o asemenea interpretare (Ευνάπιου 1829, 68).

La începutul primăverii anului 365, amenințarea vizigotă devenise o realitate certă la frontiera Dunării de Jos. Pe când se afla în Bithynia, pregătindu-se să meargă în Syria, Valens a fost informat de comandanții de la Dunăre că „goții, pe atunci fără pierderi, și de aceea, foarte puternici [...], se pregătesc să invadeze Thracia” (Ammianus 1935-1986, XXVI, 6, 11). Pericolul străpungerii *limes*-ului dunărean de către germanici l-a determinat pe Valens să ia urgent măsuri de întărire a apărării acestuia. Ca urmare, consemnează Ammianus Marcellinus, împăratul a considerat necesar „să trimită întăriri de cavalerie și infanterie în acele locuri, în care erau temute incursiunile barbare” (Ammianus 1935-1986, XXVI, 6, 11).

Informațiile cronicarului romano-bizantin, confirmă clar faptul că la data respectivă vizigoții controlau ferm malul stâng al Dunării de Jos. În împrejurările prezentate, cu *Ripa Gothica* își încetase cu certitudine existența, și cu *Gothia*, care se întindea din nou până la Dunărea, se revenise la situația anterioară anului 328.

Uzurparea lui Procopius, rudă cu împărații din Dinastia Constantiniană, proclamat împărat la Chersonesos (septembrie 365), a complicat și mai mult situația la Dunărea de Jos. Se pare că comandanții provinciilor romano-bizantine de la Dunărea de Jos s-au poziționat diferit față de împăratul legitim și uzurpator. În timp ce comandanții provinciilor din Dioceza Thracia, siliți sau din propria voință, au trecut de partea lui Procopius, generalul Equitius, *magister militum per Illyricum*, i-a rămas fidel lui Valens. Din relatarea lui Ammianus Marcellinus se știe că acesta i-a anihilat pe susținătorii lui Procopius și, pentru a preîntâmpina pătrunderea altor în teritoriile aflate sub jurisdicția sa, a închis trecătorile Munților Balcani, care asigurau legătura cu provinciile

prefecturii Illyricum, dintre care una spre Dacia Ripensis (Ammianus 1935-1986, XXVI, 6, 11-12).

Pe plan extern, uzurparea lui Procopius a avut ca urmare degradarea periculoasă a raporturilor dintre Imperiul Romano-Bizantin și vizigoți, întrucât pentru a-și asigura succesul, pretendentul le-a solicitat ajutor militar germanicilor, oferindu-le astfel pretextul și posibilitatea de a pătrunde în sudul Dunării. În perspectiva confruntării cu Valens, relatează cronicarul Zosimos, „el trimite acum și pe unii oameni cu vază la conducătorul sciților (vizigoților, n.n.) de peste Istros”, care răspunzând favorabil cererii sale de ajutor, „îi trimite ca aliați zece mii de oameni în plină putere” (Zosimus 1837, IV, 7). Cifra, transmisă de Zosimos, evident exagerată este corectată drastic de Ammianus Marcellinus, contemporan al evenimentelor, care ne oferă una mult mai veridică, aceea de „trei mii de goți”, care-i fuseseră trimiși în ajutor de „regii” germanici din nordul Dunării (Ammianus 1935-1986, XXVI, 10, 3).

Ajutorul trimis de vizigoți lui Procopius nu a fost însă suficient pentru a-l ajuta să-și asigure victoria. În pofida unor succese, efemere însă, repute în debutul acțiunii sale, acesta a sfârșit prin a eșua în tentativa sa. Înfrânt în lupta decisivă de la Nikolia, în Phrygia, el a fost capturat și executat (mai 366).

Înfrângerea lui Procopius și consolidarea pozițiilor sale interne i-au permis lui Valens să treacă la anihilarea cetelor vizigote, care, trecute în imperiu în sprijinul pretendentului, devastau, după dispariția acestuia, provinciile diocezei Thracia. Împotriva lor, împăratul „trimise o oaste destul de bună, le opri înaintarea și îi constrânse să se predea; după aceea îi distribui în orașele de lângă Istros, dând poruncă să fie ținuți sub pază, dar fără lanțuri” (Zosimus 1837, IV, 10).

Reținerea vizigoților făcuți prizonieri în imperiu a tensionat și mai mult raporturile cu conaționali lor din *Gothia* din nord-dunăreană. Regele vizigot, Athanarich solicita insistent înapoierea supușilor săi pe motiv că intervenția în sprijinul lui Procopius s-a făcut în baza *foedus*-ului din 332 (Eυναπιου 1829, 46). Ammianus Marcellinus relatează că generalului Victor, *magister equitum*, trimis de Valens spre a cere explicații regelui vizigot pentru ce a acordat ajutor lui Procopius, barbarii îi arătau o scrisoare de la acesta prin care pretendentul declara că a ocupat tronul în calitate

de succesor legitim al împăraților din Dinastia Constantiniană (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 1).

Valens a considerat „neserioasă scuza” și a refuzat categoric eliberarea prizonierilor (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 2; Eυναπιου 1829, 47-48). În refuzul împăratului de a înapoia prizonierii, unii istorici contemporani au identificat un *casus belli* al conflictului dintre Imperiul Romano-Bizantin și vizigoții nord-dunăreni (Eυναπιου 1829, 47). În realitate, pretinsa încălcare de către Valens a *foedus*-ului din 332, prin această decizie a reprezentat doar pretextul așteptat de vizigoți, refăcuți din punctul de vedere al potențialului militar, pentru a relua acțiunile de pradă în provinciile unui imperiu măcinat la data respectivă de un război civil. Pentru căpeteniile germanicilor, bune cunoscătoare ale situației politice din imperiu, ale puterii și slăbiciunilor acestuia, apăruse un moment ce trebuia exploatat.

Raportul făcut probabil de generalul Victor asupra potențialului militar al vizigoților l-a convins pe Valens cu privire la gravitatea situației. Însăși amânarea de către împărat a redeschiderii conflictului cu Persia pentru a se concentra pe rezolvarea situației de la Dunărea de Jos, confirmă această realitate. Într-o primă fază, acesta a întreprins în grabă o serie de măsuri menite a consolida apărarea *limes*-ului dunărean, primul expus unor lovituri barbare. Astfel, pentru a preîntâmpina o invazie imediată a vizigoților în sudul Dunării, el „își așează armata de-a lungul fluviului Istros”, relatează Zosimos (Zosimus 1837, IV, 10).

Informația lui Zosimos permite fără echivoc constatarea că dispunerea armatei romano-bizantine, destinată apărării *limes*-ului danubian, s-a făcut de-a lungul malului drept al Dunării. Această constatare conduce la concluzia la fel de clară că la data respectivă controlul Imperiului Romano-Bizantin asupra teritoriilor de la răsărit de Olt, dintre Brazda lui Novac de nord și Dunăre fusese pierdut, iar *Ripa Gothica* își încetase existența. Constantinopolul continua totuși să păstreze sub autoritatea sa capetele de pod de pe malul stâng din proximitatea fluviului.

Luarea măsurilor de securizare a *limes*-ului danubian a fost urmată de pregătirea minuțioasă a campaniei împotriva vizigoților. Ofensiva nord-dunăreană preconizată de împărat însemna repetarea, la un interval de trei decenii, a campaniei

din 332. Obiectivul fixat, chiar dacă izvoarele nu îl preseză, l-a reprezentat restabilirea controlului romano-bizantin asupra teritoriilor Daciei sudice de la răsărit de Olt, dintre Brazda lui Novac de nord și Dunăre și restaurarea vechii *Ripa Gothica*. Ultimele invazii ale vizigoților în sudul Dunării arătasera limpede autorităților imperiale importanța reprezentată de acea *zonă tampon* dintre Imperiul Romano-Bizantin și *Gothia* propriu-zisă.

Militar încercat, conștient de dificultățile inerente unei astfel de întreprinderi, Valens a acordat o atenție specială pregătirii logistice a campaniei. Responsabilitatea ducerii la îndeplinire a acestor măsuri a revenit lui Auxonius, noul *praefectus praetorio Orientis*. Armata a fost cantonată la Marcianopolis (Dvenja), în Moesia Secunda, oraș deabit baza principală de pregătire a campaniei, unde, la începutul anului 367, împăratul și-a stabilit și comandamentul general. Alegerea orașului se datora, foarte probabil, poziției sale strategice, aici intersectându-se drumurile care duceau de la Odessos la Nicopolis ad Istrum și de la Mesembria la Durostorum (Madgearu 2008, 66). Flota maritimă și fluvială a fost însărcinată cu aprovizionarea armatei, scop în care cantități însemnate de alimente și materiale militare au fost depozitate „în orașele de pe țărmul fluviului”, de pe ambele maluri, considerăm noi, „astfel încât armata să se poată aproviziona îndată”, scrie Zosimos (Zosimos 1837, IV, 10). Totodată, importante contingente militare au fost dispuse pe malul stâng a Dunării, „propre Daphne (în apropierea cetății Daphne)” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 2), asigurând astfel un cap de pod necesar debarcării trupelor în Dacia.

Momentul propice declanșării ofensivei împotriva vizigoților s-a conturat la începutul anului 367, pe fondul rivalității, degenerate în conflict, dintre doi șefi barbari, „regele” Athanarich, adept și susținător al păgânismului tradițional, ostil imperiului, și Frithigern, devenit creștin arian. Potrivit unor informații, dificil de probat, transmise de unii autori antici, se pare că, ultimul solicitase sprijinul împăratului de la Constantinopol, și el de aceeași religie. În acest sens s-a exprimat, spre exemplu, Socrates Scholasticus, conform căruia campania în Dacia ar fi fost determinată, între altele, de intenția lui Valens de a veni în ajutorul vizigoților de credință ariană (Socrates 1853, IV, 33, 1-5). Miza pe o asemenea colaborare, dacă

ea va fi fost într-adevăr reală, s-a dovedit o mare eroare a împăratului. În timpul campaniei în Dacia, forțele romano-bizantine nu numai că nu au beneficiat de niciun ajutor din partea vreunei grupări vizigote, dar informațiile transmise de surse permit chiar concluzia că acestea au acționat în deplină unitate împotriva trupelor imperiale.

În primăvara anului 367, Valens a declanșat atacul împotriva vizigoților. În acțiunea împotriva barbarilor au fost angajată o puternică armată romano-bizantină, sub comanda directă a împăratului, formată atât din trupele de *comitatenses*, cât și cele de *limitanei*, însărcinate cu apărarea *limes*-ului (Zosimos 1837, IV, 11).

Precaritatea surselor face însă ca desfășurarea campaniei să fie puțin cunoscută. Totuși, prin folosirea judicioasă a informațiilor transmise de sursele literare – lucrările lui Ammianus Marcellinus și Zosimos și discursurile lui Themistios – și de cele juridice – edictele emise de Valens în perioada acțiunilor împotriva vizigoților – se poate realiza o reconstituire satisfăcătoare a acesteia.

La 10 și 30 mai 367, Valens se afla la Marcianopolis de unde emite două ordine: unul pentru Tatianus, *praefectus Aegypti*, iar celălalt pentru Alexandrinus, *comitis rerum privatarum* (Codex Theodosianus, 11. 17. 1). Edictele în cauză reprezintă dovada certă a faptului ca la data respectivă acțiunea militară propriu-zisă împotriva vizigoților nu fusese încă declanșată.

Foarte probabil, la începutul lunii iunie 367, armata romano-bizantină, sub comanda directă a împăratului, trece Dunărea, „propre Daphne”, în Dacia. Traversarea fluviului s-a făcut pe un pod de vase instalat în dreptul unuia dintre cele două castre de pe malul drept, aflate în legătură cu Daphne: Nigriniana sau Candidiana (Madgearu 2008, 66). Obiectivul fixat al acestei campanii l-a reprezentat lovirea centrului putere vizigot din partea de răsărit a câmpiei muntene, din zona Buzăului, condus de regele Athanarich, care-și avea reședința, foarte probabil, în fostul castru roman de la Pietroasele, devenit „cetatea” vizigoților (Fontes, II 1970, 720-721). Împăratul miza, probabil, și pe colaborarea vizigoților care îmbrățișasera creștinismul arian, aflați în conflict cu Athanarich.

Traversarea Dunării pe podul de vase din dreptul cetății Daphne i-a determinat pe unii specialiști să susțină, că acest lucru s-a datorat faptului că

podul de la Sucidava nu mai era funcțional (Toropu 1976, 29; Tudor 1978, 422; Lenski 2002, 125; Kulikowski 2007, 116). Nu intrăm în discuție pe această problemă întrucât lucrul acesta a fost făcut deja de alți istorici. Susținem și noi asemenea acestora că o astfel opinie nu poate fi confirmată, mai ales că ea nu este susținută de nicio sursă. Pe de altă parte, stabilirea ca obiectiv strategic al campaniei romano-bizantine, anume lovirea centrului de putere vizigot din răsăritul câmpiei muntene, nu justifică, sub niciun motiv, alegerea ca punct de trecere a Dunării pe la Oescus-Sucidava. O asemenea opțiune ar fi silit forțele imperiale la executarea unor marșuri extrem de lungi, de la Marcianopolis la Oescus și apoi traversarea în diagonală a întregii Muntenii actuale de la Sucidava de pe Olt, la Pietroasele, în regiunea Buzăului.

După trecerea Dunării, armata romano-bizantină a înaintat, foarte probabil, pe valea Argeșului sau pe cea a Mostiștei, spre centrul vizigot din zona Buzăului. Circulația monetară, destul de redusă pe teritoriul Munteniei, de altfel, pare a indica un trafic dinspre văile celor două râuri spre zona Buzăului, unde se afla reședința lui Athanarich de la Pietroasele (Madgearu 2008, 68). După trecerea Dunării, Valens avea să constate că vizigoții evită în mod deliberat angajarea unei confruntări decisive cu armata imperială. Se pare că nici colaborarea cu grupările vizigoților arieni, adversarii lui Athanarich, nu s-a realizat, în caz contrar, cel puțin, unele din sursele antice ar fi înregistrat acest lucru.

Sub protecția unor detașamente de luptători reduse numeric, care au recurs permanent la acțiuni de hărțuire cu scopul de a întârzia înaintarea forțelor romano-bizantine, vizigoții au degajat câmpia munteană. Marea lor majoritate s-a repliat în „munții Serrilor (*montes Serrorum*), stâncoși și accesibili numai pentru cunoscători”, unde armata imperială a evitat să pătrundă (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 3).

Localizarea respectivelor *Montes Serrorum* a condus la o controversă încă nerezolvată în istoriografie. De-a lungul timpului s-a propus identificarea lor cu Munții Siriului, cu Munții Buzăului, cei mai mulți dintre specialiști, dar și cu Carpații Orientali sau cu cei Meridionali. În opinia noastră, este probabil vorba de unele din depresiunile intramontane din Carpații de Curbură, grup montan situat în proximitatea centrului de putere vizigot din regiunea Buzăului.

O operațiune de scotocire condusă de generalul Flavius Arintheus, *magister peditum*, a condus la capturarea unei părți din familiile vizigoților „care au putut fi prinse pe când rătăceau pe întinsul câmpurilor, în drumul către ascunzișurile din munți”, consemnează Ammianus Marcellinus (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 4). A fost, se pare, singurul succes mai important al acestei campanii, după care, relatează același autor, împăratul „s-a întors nevătămat cu ai săi, fără să pricinuiască sau să aibă vreo pierdere grea” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 4).

Cel mai târziu, în ultima decadă a lunii septembrie 367, campania împotriva vizigoților era încheiată. La 25 septembrie împăratul se afla la Durostorum, de unde emite două edicte (Codex Theodosianus, 10.1.11; 12.6.14). După 9 octombrie, forțele romano-bizantine s-au deplasat la Marcianopolis pentru iernare (Zahariade 1983, 60).

Privită prin prisma rezultatelor obținute, campania din 367 s-a încheiat cu un semieșec pentru Imperiul Romano-Bizantin, care nu a reușit anihilarea centrului de putere vizigot din răsăritul câmpiei muntene. Sfârșitul său conserva situația existentă la debutul conflictului. Din punct de vedere tactic, încheind totuși campania în ofensivă, imperiul își asigurare o oarecare preeminență și își păstra inițiativa militară în raporturile cu vizigoții, obligați să rămână în defensivă, dar neînvinși.

În primăvara anului 368, Valens încearcă să reia campania împotriva vizigoților. Spre deosebire de anul anterior, împăratul a ales ca trecerea Dunării să se facă prin unul din vadurile Scythiei Minor. Având în vedere obiectivul propus, lovirea centrului de putere vizigot din zona Buzăului, opțiunea este una logică și realistă, distanțele avute de parcurs până la obiectivul stabilit fiind mult mai scurte. Descoperirea tezaurului de *siliquae* de argint de la Gura Ialomiței constituie un solid indiciu pentru identificarea vadului de la Carsium (Hârșova, jud. Tulcea, România), ca loc ales de Valens pentru traversarea Dunării. Pe valea Ialomiței sau a Călmățuiului, armata romano-bizantină putea avansa rapid spre reședința lui Athanarich de la Pietroasele.

Capriciile vremii vor compromite însă planul strategic al împăratului. Mari inundații ale Dunării, care fie s-au prelungit sau s-au repetat pe tot parcursul anotimpului favorabil au împiedicat

cat armata romano-bizantină să treacă Dunărea în Dacia. Pe toata durata verii, în așteptarea unui moment favorabil trecerii pe malul stâng, forțele imperiale au rămas cantonate în tabăra de lângă „*vicus Carporum* (satul carpilor) (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 5)”, așezare neidentificată sau localizată în teren.

Împăratul a profitat însă de situația creată pentru a întreprinde ample măsuri în vederea consolidării *limes*-ului scythic și a apărării provinciei (Fontes, II 1970, 60-63). În acest scop au fost, au fost inițiate importante lucrări de construcții, cu caracter militaro-strategic la fortificațiile de pe *limes* și din interior. Drumul militar care mergea de-a lungul Dunării a fost refăcut, prilej cu care a fost pus un stâlp militar (*miliarium*), descoperit în apropierea localității Rasova (jud. Constanța, România) (Popescu 1976, nr. 190). Un nou castru a fost ridicat din temelii la Cius (Gârlăciu, jud. Constanța, România). Inscripția pusă în anul 369 consemnează: „Domnul nostru, neînvinsul împărat Flavius Valens, marele victorios, triumfător, veșnicul Augustus, cel care a învins pe goți pe pământul barbar, având aceste victorii pe vremea când își sărbătorea fericit al cincilea an de domnie (martie 368 - martie 369, n.n.), a ridicat din temelii această cetate, pentru a servi la apărarea țării, făcând aceasta prin munca ostașilor săi devotați din legiunea Primanilor” (Popescu 1976, nr. 233). În noua cetate era stabilită garnizoana unui *cuneus equitus stablesianorum* (Notitia Dignitatum, Or. XXXIX, 14), probabil o unitate militară nou înființată cu acest prilej. În extremitatea estică a *limes*-ului scythic, au fost demarate lucrările pentru ridicarea unei noi cetăți, foarte probabil, *Gratiana*, denumită astfel în cinstea nepotului împăratului, Flavius Gratianus (Fontes, II 1970, 62-65). Pentru apărarea acesteia a fost constituită o nouă unitate militară, *milites primi Gratianenses*, care-și avea stabilită garnizoana aici (Notitia Dignitatum, Or. XXXIX, 27).

Prezența lui Valens în Scythia Minor, la Tomis, este de asemenea legată de declanșarea unui violent incident cu Bretannion, episcopul provinciei, la care fac referire mai multe surse antice (Theodoret 1995, IV, 35, 1; Fontes, II 1970, 706-709). Nu insistăm aici asupra acestui aspect, întrucât îl vom relua mai detaliat într-un capitol următor.

În toamnă, armata imperială revenea la bazele sale de iarnă de la Marcianopolis, fără a între-

prinde nimic împotriva vizigoților. Aceste operațiuni erau, foarte probabil, încheiate înainte de 9 noiembrie 368, dată la care Valens emitea de la Marcianopolis un ordin adresat comitelui Florianus, unde îl găsim de altfel și la 12 noiembrie și la 13 decembrie, când emitea două ordine pentru Auxonius, *praefectus praetorio Orientis* (Codex Theodosianus, 9. 34. 8; 11. 24. 2; 10. 20. 4).

Perseverent, în primăvara anului 369, Valens reia operațiunile militare împotriva germanicilor. Insistența cu care împăratul a urmărit să-și ducă la îndeplinire obiectivul militar propus, respectiv zdrobirea definitivă a vizigoților nord-dunăreni a fost rezultatul unei necesități stringente, dictate de pericolul pe care aceștia au început să-l reprezinte din deceniul 7 al secolului al IV-lea pentru securitatea frontierei dunărene și a provinciilor nord-balcanice ale imperiului.

Zona de operații militare aleasă de această dată a fost extremitatea meridională a teritoriului dintre Prut și Nistru, aparținând Ucrainei actuale. Trecerea pe malul drept al Dunării s-a făcut pe un pod de vase instalat în apropierea cetății Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea, România).

Precaritatea informațiilor de care dispunem, a făcut ca identificarea momentului de debut al campaniei să devină o nouă controversă în rândul specialiștilor. Spre exemplu, Noel Lenski, propunea începutul lunii iulie 369, pe baza unui act emis de Valens la Noviodunum la 5 iulie (Lenski 2002, 132). Alexandru Madgearu consideră că traversarea Dunării s-a făcut în jurul datei de 1 august și că ostilitățile au durat maximum patru luni (Madgearu 2008, 73). El își fundamentează concluzia pe un ordin către Archelaos, *comes sacrarum largitorum*, emis de Valens de la Marcianopolis la 18 iulie 369 (Codex Theodosianus, 10. 21. 1). Un act emis de împărat la Antiochia, datat însă imprecis la 30 octombrie 369, pare a infirma această concluzie (Codex Theodosianus, 15. 2. 2).

Din datele pe care le deținem știm că la 11 martie și 3 mai 369, Valens era la Marcianopolis, de unde emite ordine pentru Archelaus, *comes sacrarum largitorum*, respectiv pentru Auxonius, *praefectus praetorio Orientis* (Codex Theodosianus, 9. 21. 7; 7. 4. 15). După această dată emiterea de acte imperiale încetează până la 5 iulie 369, când, de la Noviodunum, împăratul emite un nou ordin pentru comitele Archelaus (Codex Theodosianus, 10. 16. 2).

Plecând de la aceste informații, considerăm că traversarea Dunării în Dacia s-a realizat în prima jumătate a lunii mai. A urmat o campanie scurtă, de maximum o lună și jumătate, încheiată anterior datei de 5 iulie, când împăratul revenise în Scythia Minor la Noviodunum. Singurele informații certe despre ea n-au parvenit din opera lui Ammianus Marcellinus. Într-o manieră cât se poate de succintă, dar și confuză, acesta relatează că după trecerea Dunării, armata romano-bizantină „înaintând continuu, a atacat pe greuthungi (ostrogoți, n.n.), un neam războinic, și, după lupte ușoare, a alungat pe Athanarichus, în acel timp cel mai puternic conducător al greuthungilor, care îndrăznise să reziste cu o ceată socotită de el îndestulătoare pentru luptă” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 6).

Informațiile transmise de Ammianus Marcellinus au determinat interpretări diferite din partea istoricilor. Câteva opinii se cuvine a fi reținute. Michael Kulikowski consideră că acțiunea a fost întreprinsă împotriva vizigoților (Kulikowski 2007, 116). Noel Lenski admite că operațiunile militare au fost purtate de Valens în teritoriile stăpânite de goții greuthungi în Basarabia și că acesta a avut câteva confruntări minore cu Athanarich, regele vizigoților (Lenski 2002, 132). Alexandru Madgearu opinează că atacul din 369 a fost îndreptat împotriva greuthungilor, iar Athanarich a venit în ajutorul acestora (Madgearu 2008, 74).

Din punctul nostru de vedere, informațiile confuze transmise de Ammianus Marcellinus, permit și alte interpretări. Atacul lui Valens din 369 a fost îndreptat împotriva unor grupuri ale ostrogoților care locuiau în sudul Basarabiei, dar sub autoritatea lui Athanarich. Numai așa se explică, considerăm noi, atât intervenția șefului vizigot în conflict, cât și calitatea de conducător al lor pe care i-o acordă Ammianus Marcellinus. O altă explicație și cea mai simplă, este aceea că autorul romano-bizantin face, pur și simplu, o confuzie între cele două neamuri ale goților.

La capătul a trei ani de conflict cu imperiul, deși nu suferise o înfrângere decisivă, Athanarich s-a văzut silit să solicite încheierea păcii. Efectele războiului asupra supușilor săi au fost dintre cele mai grave. Întreruperea schimburilor comerciale cu imperiul i-a aruncat pe vizigoți „într-o cumplită lipsă de cele necesare traiului” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 7). Ca urmare, ei s-au adresat prin solii împăratului, cerându-i iertarea. La

rândul său, pentru Valens, „rămânerea îndelungată” la Dunăre, lăsa în suspensie probleme grave din alte regiuni ale imperiului (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 7). Avem în vedere, în primul rând, disputa cu Persia, pe cale să se redeschidă la frontiera răsăriteană. Tratatul inițial de pace au fost purtate din partea Imperiului Romano-Bizantin de generalii Arintheus, *magister peditum*, și Victor, *magister equitum*, iar tratatul, afirmă Themistios a fost definitiv în urma întâlnirii pe o corabie „în bătaia soarelui, în culmea arșiței” dintre Valens și Athanarich, care au discutat „din zorii zilei până seara târziu” (Fontes, II 1970, 58-59; Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 7).

Plecând de la aceste informații, majoritatea specialiștilor au datat încheierea păcii între Imperiul Romano-Bizantin și vizigoți în vara anului 369. Într-o lucrare de dată recentă, istoricul Alexandru Madgearu contestă însă această datare și propune vara anului 370. Istoricul român își justifică datarea prin prezența împăratului la Marcianopolis la 9 martie 370, de unde emite un ordin *comes sacrarum largitorum* (Codex Theodosianus, 10. 17. 2). El susține că Valens s-a deplasat la Dunărea de Jos în primăvara anului 370 pentru o nouă campanie împotriva vizigoților, dar reluarea luptelor cu Persia (aprilie 370), l-a determinat să încheie pacea cu germanicii pentru a se ocupa de problema de la frontiera orientală (Madgearu 2008, 75; Lenski 2002, 133, n. 101).

Urmărirea actelor emise de Valens în a doua jumătate a anului 369 și în cursul anului 370 ne permite cunoașterea aproximativă a itinerariilor acestuia și implicit a activității sale. La 30 octombrie, împăratul era, se pare la Antiochia, de unde emite un ordin pentru Fortunatianus, *comes rerum privatarum* (Codex Theodosianus, 15. 2. 2). Deplasarea lui în Orient s-a datorat, fără îndoială, gravelor probleme apărute la frontiera răsăriteană, unde ostilitatea Persiei era în creștere. Din același motiv, generalul Flavius Arintheus, *magister peditum*, fusese trimis de urgență în Orient, imediat după încheierea păcii cu vizigoții (Ammianus 1935-1986, XXVII, 12, 13). Nu este exclus ca prezența împăratului în Orient după 18 iulie să fie legată de impunerea pe tronul Armeniei Mari a regelui Pap (369-373), aliatul imperiului (Lenski 2002, 133). Valens revine însă repede pe frontul dunărean, întrucât la 11 decembrie îl regăsim la Marcianopolis (Codex Theodosianus, 10. 10. 11).

În anul următor situația se repetă. La 4 ianuarie Valens era la Constantinopol (Codex Theodosianus, 5. 1. 2), iar la 9 martie, așa cum am văzut, la Marcianopolis. Nu este exclus ca primăvara și prima parte a verii anului 370, împăratul să le fi petrecut în proximitatea frontului dunărean, întrucât la 19 iunie era la Apollonia, iar la 1 august la Marcianopolis, dată după care îl regăsim la Hierapolis, la 10 august și 18 septembrie, probabil în drum spre frontul din Orient (Codex Theodosianus, 6. 31. 1; 11. 30. 35; 1. 29. 5; 7. 13. 6. 2).

În ceea ce privește datarea încheierii păcii dintre Imperiul Romano-Bizantin și vizigoți, credem că vara anului 369 rămâne cea mai plauzibilă. Considerăm, că acest lucru s-a realizat chiar în prima jumătate a lunii iulie, mai exact între 5 iulie, când împăratul era la Noviodunum, și 18 iulie, când era deja la Marcianopolis, de unde emitea amintitul ordin pentru Archelaos, *comes sacrarum largitorum*. Putem admite data de 5 iulie 369 ca un *terminus post quem*, iar 18 iulie drept un *terminus ante quem* al încheierii păcii. În ceea ce privește prezența împăratului la Marcianopolis în decembrie 369, explicația este, după părerea noastră simplă: împăratul a revenit în fruntea oștilor lăsate în Peninsula Balcanică. Din relatarea lui Ammianus Marcellinus, cunoaștem, de altfel, că după campania din nordul gurilor Dunării, și după încheierea păcii cu vizigoții, susținem noi, „Valens cu toți ai săi s-a întors la Marcianopolis, ca să petreacă iarna, care era destul de ușoară în acel ținut” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 6). Situația de la cele două frontiere, de răsărit și de nord, l-a silit însă pe împărat să penduleze între Orient și Dunărea de Jos. Fără îndoială, în perioada în care s-a aflat în această regiune, împăratul a urmărit modul de punere în aplicare a prevederilor păcii cu vizigoții și a supravegheat îndeplinirea amplului program de construcții inițiat. Foarte probabil, inscripția de la Gârliciu, cu privire la ridicarea noului castru de la Cius, a fost pusă tot acum.

Revenind la prevederile păcii din iulie 369, tratatul încheiat între Imperiul Romano-Bizantin și vizigoți nu s-a păstrat. Unele din prevederile sale pot fi însă deduse din scrierile unor autori antici, care le-au înregistrat. Prin tratat, Athanarich se angaja ca pe viitor să înceteze acțiunile de pradă în imperiu, precum și persecuțiile împotriva creștinilor. Vizigoții încetau să mai fie *foederati* ai Constantinopolului care, în aceste condiții, înceta plata subsidiilor anuale (*annonae foederati-*

cae) către barbari. Teritoriile nord-dunărene din stânga Oltului, stăpânite *de jure* de imperiu din timpul lui Constantin cel Mare, erau pierdute și din acest punct de vedere, cu excepția cordonului strategic alcătuit din fortărețele de pe malul stâng al Dunării. Pentru schimburile comerciale dintre imperiu și germanici au fost stabilite două cetăți de frontieră (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 10; Fontes, II 1970, 60-61; Zosimus 1837, IV, 11). Se consideră ce cele două cetăți au putut fi Sucidava (Izvoarele, jud. Constanța, România) și Noviodunum sau Daphne și Noviodunum (Vulpe, Barnea 1968, 395; Lenski 2002, 135, Madgearu 2008, 75; Mărculeț 2003, 40).

Autorii romano-bizantini, atât cei contemporani, cât și cei tardivi, nu au avut decât cuvinte elogiase la adresa păcii din anul 369. Din punctul de vedere al lui Themistios, unul din panegiricii lui Valens, pacea dintre imperiu și vizigoți era una „vrednică de admirație” sau „o pace glorioasă”, iar anularea plății subsidiilor către barbari era interpretată în sensul că „romanii acordau pacea și nu o cumpărau” (Fontes, II 1970, 56-59). Chiar dacă mai rezervat și Zosimos vede pacea într-o lumină favorabilă. Conform opiniei sale „pacea nu știrbea prestigiul romanilor” (Zosimus 1837, IV, 11).

Supuse unei analize obiective, prevederile tratatului din 369, atâta cât le cunoaștem, infirmă opiniile exuberante ale autorilor romano-bizantini menționați, evidențiind o pace de compromis, cu unele prevederi chiar defavorabile imperiului. De altfel, aceștia înșiși scapă în relatările lor anumite informații, care converg spre această concluzie. Mult elogiata încetare a plății de *annonae foederaticae* de către Constantinopol nu a însemnat altceva în esența sa decât încetarea statutului de *foederati* al vizigoților și, implicit, a oricărei legături juridice, fie acesta și numai formală, de imperiu. Din această perspectivă, de o însemnătate aparte rămâne faptul că prin pacea din 369 statutul juridic al teritoriilor nord-dunărene era complet schimbat, respectiv, tratatul din 369 confirma *de jure* o situație existentă de *facto*: pierderea lor de către imperiu. De altfel, Zosimos însuși, după ce elogiază pacea, afirmă să că prin tratatul încheiat se hotăra ca vizigoții „să stăpânească în deplină siguranță tot ce posedaseră mai înainte”. Interesante sunt și informațiile transmise de Ammianus Marcellinus care afirmă că semnarea tratatului s-a făcut prin „schimbul de ostatici” (Ammianus 1935-1986, XXVII, 5, 10). Prin *foedus*-ul din 332

doar romano-bizantinii au fost cei care au primit ostatici din partea vizigoților și nu avem informații ca situația să se fi modificat până în 369.

Prin prisma informațiilor prezentate, deosebirea dintre *foedus*-ul din 332 și tratatul din 369 este în afara oricărei discuții. Conchidem deci, pe baza acestor constatări, că tratatul din vara anului 369

anula complet *foedus*-ul din 332. În condițiile noilor reglementări juridice dintre Imperiul Romano-Bizantin și vizigoți, *Ripa Gothica* nord-dunăreană, creată de Constantin cel Mare și menținută cu fermitate de urmașii săi în cadrele trasate de acesta, își înceta existența și odată cu ea și stăpânirea Imperiului Romano-Bizantin asupra Daciei sudice.

Bibliografie

- Ammianus 1935-1986:** Ammianus Marcellinus with an english translation by John C. Rolfe in Three Volumes (London-Cambridge 1935-1986).
- Codex Theodosianus:** Theodosii Imperatoris Codex (www.thelatinlibrary.com/theodosius.html).
- Ευνάπιου 1829:** Ευνάπιου Σαρδιανου. In Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, *Historiarum quae supersunt*, e recensione Imm. Bekkeri et B.G. Niebuhrii C.F. Cum versione latina per Io. Classenum emendata, accedunt Eclogae Photii Ex Olympiodoro, Candido, Nonnosio et Theophane, et Procopii Sophistae Panegyricus, graece et latinae, Prisciani Panegyricus, annotationibus Henr. Valesii Labbei et Villosionis, et indices Classeni (Bonnae MDCCCXXIX).
- Fontes, II 1970:** Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României), vol. II (București 1970).
- Kulikowski 2007:** M. Kulikowski, Rome's Gothic Wars: from the Third Century to Alaric (Cambridge 2007).
- Lenski 2002:** N. Lenski, Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D. (Berkeley, Los Angeles, London 2002).
- Madgearu 2008:** Al. Madgearu, Istoria militară a Daciei post-romane. 275-376 (Târgoviște 2008).
- Mărculeț 2003:** V. Mărculeț, Imperiul Romano-Bizantin la Dunăre (312-626) (București 2003).
- Notitia Dignitatum:** Notitia Dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum, edidit O. Seeck (Berolini MDCCCLXXVI).
- Popescu 1976:** E. Popescu (edit.), Inscriptiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România (București 1976).
- Socrates 1853:** Socrates, surnamed Scholasticus, or the Advocate, History of the Church in seven books, from the accession of Constantine, A.D. 305, to the 38th Year of Theodosius II, including a period of 140 Years, translated from the Greek: With some account of the author, and notes selected from Valesius (London MDCCCLIII).
- Teodoret 1995:** Teodoret episcopul Cirului, Istoria bisericească, traducerea Vasile Sibiescu. Părinți și Scriitori Bisericești, 44 (București 1995).
- Toropu 1976:** O. Toropu, Romanitatea târzie și străromâni în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III-XI) (Craiova 1976).
- Tudor 1978:** D. Tudor, Oltenia romană (București 1978).
- Vulpe, Barnea 1968:** R. Vulpe, I. Barnea, Din istoria Dobrogei, vol. II (București 1968).
- Zahariade 1983:** M. Zahariade, Ammianus Marcellinus (27.5.2), Zosimos (4.11) și campania lui Valens din anul 367 împotriva goților. SCIVA 34/3, 1983, 57-69.
- Zosimus 1837:** Zosimi comitis et exadvocati fisci, Historiae, interprete Leunclavio. In: Zosimus, ex recognitione Immanuelis Bekkeri (Bonnae MDCCCXXXVII).

La politique de l'empereur Flavius Valens au Bas-Danube 364-370. La perte de la Dacie meridionale

Résumé

La période de paix d'entre l'Empire Romain-Byzantin et les Visigoths du nord du Danube instaurée par le *foedus* imposé aux Germaniques par Constantin le Grand en 332, pris fin au début du règne de l'empereur Flavius Valens. Avec les forces militaires redressées, les Visigoths redevenaient un péril pour les provinces balkaniques de l'Empire Romain-Byzantin. Pour finir ces choses, Valens organise contre les Visigoths une campagne militaire qui va durer pendant trois ans (367-369). Les résultats médiocres obtenus par l'empereur pendant les confrontations avec les Visigoths du nord du Danube, conduits par le roi Athanarich, en 367 et 369 l'ont déterminé achever une nouvelle paix avec le chef barbare. La paix achevée pendant l'été de l'an 369 à Noviodunum annulait le *foedus* de 332. Les Visigoths cessaient d'être considérés des *foederati* de l'Empire Romain-Byzantin, qui renonçait aussi à sa possession de la Dacie méridionale.

Политика императора Флавия Валента на Нижнем Дунае в 364-370 гг. Потеря юга Дакии

Резюме

Период мира между Восточной Римской империей и северодунайскими вестготами, установившийся благодаря договору, заключенному Константином Великим с германцами в 332 году, закончился в начале правления императора Флавия Валента. Восстановив свой военный потенциал, вестготы снова стали представлять угрозу для балканских провинций Восточной Римской империи. Чтобы покончить с таким положением дел, Валент организовал военный поход против вестготов, который продолжался в течение трех лет (367-369). Посредственные результаты столкновений с вестготами под предводительством Атанариха на северодунайских землях в 367 и 369 гг. привели к заключению нового мирного договора с вождем варваров. Мирным договором, который был заключен летом 369 года в Новиодунуме, был прекращен договор от 332 года. Вестготы перестали считаться федератами Восточной Римской империи, которая также отказалась от господства над югом Дакии.

10.04.2012

Dr. Vasile Mărculeț, Colegiul Tehnic „Mediensis”, str. Sticlei, 9, RO-551130 Mediaș, jud. Sibiu, România, e-mail: vasmarculet@yahoo.com; web: vasilmarculet.vze.com

